

Office of the Principal and Vice Chancellor

PROF MANDLA MAKHANYA

**MBULAVULO WO PFULA NO AMUKELA WA
XANDLA XA CHANSELARA NA NHLOKO YA
XIKOLO XA UNISA**

**Ndzetelo wa Lembe wa vu 19 wo Tsundzuka
Steve Biko**

14 Ndzati 2018, ZK Mathews Great Hall, Unisa

- Muchaviseki Phuresidente Cyril Ramaphosa, Phuresidente wa Riphabliki ra Afrika Dzonga
- Man Zanele Mbeki, khale ka Manana wa Tiko wosungula wa Riphabliki ra Afrika Dzonga
- Holobye Naledi Pandor, Holobye wa Dyondzo ya le Henhla na Vuleteri
- Nkosi Patekile Holomisa, Xandla xa Holobye wa Vatirhi
- Nkul Andries Nel, Xandla xa Holobye wa Mfumo Ntirhisano na Timhaka ta Xintu
- Man Tembi Majola, Xandla xa Holobye wa Eneji/Swicelwa
- Nkul Mondli Gungubele, Xandla xa Holobye wa Timali
- Nkul Trevor Manuel, Mutshamaxitulu wa Old Mutual Limited naKhale ka

Holobye wa Timali, na Man Maria Ramos

- Nkul Sakhi Simelane, Mutshamaxitulu wa Huvo ya Unisa, na Man Simelane, na swirho hinkwaswo swa Huvo ya Yunivhesiti leswi nga kona
- Man Mandu Makhanya
- Man Nontsikelelo Biko
- Nkul Nkosinathi Biko, Musunguri na Muthirasitinkulu wa "Steve Biko Foundation", na Man Sello Biko, na swirho swin'wana swa ndyangu wa ka Biko leswi nga kona
- Muchaviseki Muambasada Bene M'Poko, Muambasada wa Democratic Republic of Congo" na Dini wa Xidiplomati eAfrika Dzonga
- Vachaviseki, Tiambasada na Vakhomixinara va le Henhla
- **Va Vuhosi**
  - **Nkosi Zanelizwe Dalindyebo**
  - **Nkosi Xhanti Sigcawu**
  - **Nkosi Ahlangene Sigcawu**
  - **Nkosi Mziwoxolo Tyhali**
  - **Hosikazi Mandlakazi Sigcawu**
  - **Nkosana Patrick Ntsobi**
- Nkul Ishmael Mkhabela, Mutshamaxitulu wa Steve Biko Foundation, na Man Mkhabela, na swirho swin'wana swa Foundation leswi nga kona
- Dok Brigalia Bam, Mutshamaxitulu wa Thabo Mbeki Foundation, na swirho swin'wana swa Foundation leswi nga kona
- Swirho swa Huvonkulu ya Yunivhesiti na vufambisi byo engetela lebyi nga kona.
- **Khale ka Swirho swa Hofisi swa Yunivhesiti:**
  - Muavanyisi Bernard Ngoepe, Khale ka Muchanselara wa Unisa na

khale ka Phuresidente Muavanyisi wa Tikhoto ta le Henhla ta Gautenge N'walungu na Dzonga, na Man Daphne Ngoepe, na swirho swin'wana swa vuavanyisi leswi nga kona

- Prof Barney Pityana, Khale ka Xandla xa Chanselara wa Unisa, na Man Dimza Pityana
- Prof Neo Mathabe, Khale ka Xandla xa Chanselara wa Unisa na Phurofesa
- Vayimeri vo huma eka mfumo wa rixaka, wa miganga na wa xifundzankulu na Mavandla ya Ndzimana ya 9 lama nga kona
- Vayimeri vo huma eka mavandla yo hambanahambana ya dyondzo, minhlangano na ti "foundations" leti nga kona.
- Swirho swa vaaki va "ecclesiastical" leswi nga kona
- Vayimeri lava nga kona vo huma eka minhlangano yo hambanahambana ya swa tipolitikin
- Swirho swa van'wamabindzu leswi nga kona
- Swirho swa Yunivhesiti leswi nga kona
- Vuyimeri byo huma eka tihuvo to hambanahambana ta swichudeni lebyi nga kona.
- Varhangeri va SRC ya hina ya rixaka na tiSRC to huma eka tiyunivhesiti tin'wana
- Varhangeri va minhlangano ya vatirhi vo huma Unisa na tiko ra hina
- Vayimeri lava nga kona vo huma eka mediya
- Swirho swo hlawuleka swa vayingiseri
- Vavasati na vavanuna

Hi ku yimela Yunivhesiti ya Afrika Dzonga na mutirhisani wa hina, "Steve Biko Foundation", ndzi tsakile ku mi amukela eka Ndzetelo wa Lembe wa vu

19 wo Tsundzuka matimu ya Steve Biko madyambu lawa. Hi mi amukela hinkwerhu hi moya wa vumunhu bya Xiafrika.

Lembe rin'wana na rin'wana hi khoma mindzetelo leyi ya nkoka yo tsundzuka, tiko na misava hinkwayo va kombisa ku tsakela kutani va nghenisa xandla hi tindlela tihi kumbe tihi leti va ti kotaka eka ku tsundzuka nhenha leyi yo tlhariha na jayente yo lwela ntshunxeko, Steve Biko. Leswi swi hi byela leswaku a wela ehansi ka ndyangu lowu, eka muganga wa yena, eka nhlango wa yena- eka hina hinkwerhu- na leswaku vutomi bya yena i vumbhoni lebyikulukumba, loko a hi lavile sweswo, swo fana ndzhaka ya yena, hi tshama hi ri enkarhini na ku ka hi nga cinci .

Steve Biko a ri un'wana wa lava tivekaka lava a va lwa na mfumo wa xihlawuhlau. Vukulukumba bya yena byi tiyisisiwa hi mhaka ya leswaku, ku hundza malembexidzana ya mune a dlayiwile, rito ra yena ra ha ngulumela eka vanhu va mikarhi yo hambanahambana, ri hundzisela mimbulavulo na minhjekanjhekisano etikweni ra hina, etikweninkulu ra hina, na vaaki va misava hinkwayo..

Hikwalaho, u ta swi twisisa loko ndzi vula leswaku i nkateko eka mina ku khensa ndyangu wa ka Biko na "Steve Biko Foundation" eka vutirhisani lebyi voneke nkoka wa ndzetelo lowu wo tsundzuka wu ya emahlweni hi ndlela yo humelela. Unisa yi tsakile ku endla ntirho wa yona eka ku kula ka yona na ku tlakusa mianakayo ya Biko ya "Vutinyungubyisi hi Vuntima("Black Consciousness") na mikhuva leyinene eka tikhona hinkwato ta vandla ra hina hikwalaho ka minongonoko yo fikelela vanhu na yo nghenelela. Eka ndyangu wa ka Biko na "Biko Foundation", hi vula nakambe leswaku tintswalo ta mimoya ya nwina na ku tinyiketela hi vuenti eka vutirhisani lebyi swa

tlangeriwa na ku xiximiwa.

Vavasati na vaanuna, hi ku vula sweswo, ndzi ta va ndzi hunisa , tanihi leswi hi hlengeletaneke vusiku bya namuntlha hi tsundzuka malembe ya mukumemune nwe ya ku sukela loko Steve Biko a dlayiwile hi mfumo wa xihlawuhlawu, ndzi nga mi tsundzuxi hi valwelwa ntshunxeko lava fambeke vo fana na Mama Zondeka Sobukwe, Mama Winnie Madikizela-Mandela, Bra Hugh Masekela, Holobye Zola Skweyiya, Prof Willie Kgositsile, Muambasadara George Nene, Mutekinkulu wa swinepe Ntate Sam Nzima na tinhenha ta hina hinkwato leti fambeke laha misaveni leyi lembe leri hundzeke. Ku na votala, naswona swa vava swinene. Swi tlhela swi endla malembe ya makumemune ku sukela loko Ntate Robert Mangaliso Sobukwe a loville na khume ra malembe Mama Miriam Makeba na yena a loville. Rin'wana na rin'wana ra mavito lawa na vumunhu byikulukumba swi fanele swi hi tsundzuxa leswaku ntshunxeko a wu tangi hi ndlela yo olova. Varhangeri votala va hluphekile naswona va xanisiwile; votala va vova va file, va tsandzisa mindyangu ya vona ku va na vatatana, vamanana, vamalume, vahahani, vana va xinuna na vana va xisati.

Loko hi hlangeletana laha, hi tlhela hi tsundzuxiwa hi malembexidzana lama funghaka vutomi bya Mama Albertina Sisulu na Phuresidente Nelson Rolihlahla Mandela lava a va ta va va tlangerile masiku ya vona ya ku velekiwa ya vudzana lembe leri. Hi ndlela yo fana, swi kotlana na ntlangelo wa Unisa wa ku rhurha ka yona yi suka eCape Town yi ta ePretoria hi 1918. Mavito lamakulukumba hinkwawo na vutomi lebyi ndza ha ku byi vulaka- na van'wana votala, van'wana votala- i vafunghi lava xiximiweke va magoza ya rendzo ra hina na torha ra hina leri nga heleku ro lava vululami bya vanhu.

Ku va hi ri laha swin'we vusiku bya namuntlha, ha lemuka hi swiphiso

swikulukumba swa ikhonomi leswi hi langutaneke naswona namuntlha na xiyimo xa misava hinkwayo lexi cincaka lexi hi tikumaka hi ri eka xona namuntlha. Tanihi tiko, hi yimile emahandzeni ya tindlela, hi lemuka hi leswaku swiboho leswi hi swi tekaka, hambi ku ri hi munhu un'we kumbe hi hlanganelo, swi ta kumisisa ndlela ya tiko ra hina naswona swi ta kombisa emisaveni hinkwayo loko hi lava kumbe hi nga lavi ku endla leswaku switshembhiso swa ntshunxeko wa hina na xidimokirasi swi sungula ku tirha. Nkongomelo wo fana na marito swo huma eka tiyunivhesiti ta hina, madorobankulu, switandi, madorobatsongo, mapurasi na tindhawu to ka ti nga ri ta ximfumo hi leswaku hi nge yisiehansi vululami bya vanhu na ku yisaehenhla ndzivalelano, hi ntiyiso, leswimbirhi swi famba swin'we. Ariel Dorfmann, loko a dilivhara ndzetelo wa Nelson Mandela hi 2010, u khomile nkoka wa torha ra hina ra vululami loko a vurile leswaku, "hi nge tlheriseli endzhaku ku onhaka ka khale kambe hi fanele hi phikelela ku tlherisela endzhaku ku onhaka ka nkarhi lowutaka. Hi fanele hi kombisa eka migingiriko ya hina nkarhi lowutaka leswaku hi dyondzile

ku suka eka minchavo na swidyoho swa nkarhi lowu hundzeke.”

Tanihiloko hi ya emahlweni na ntirho wa hina wo aka-rixaka, hi fanele hi tsundzuka mavonelo ya nkarhi hinkwawo ya mianakanyo ya Steve Biko ya Vutinyungubyisi hi Vuntima(“Black Consciousness”), leyi tekelaka enhlokweni ku kuma, vumunhu na ku nyika matimba nkoka wa vutinyungubyisi bya munhu tanihi xitirho xa nkoka eka ku tsakisa sosayiti ehenhla ka ku aka rixaka hi ku pirika matitwelo ya hina ya vulawuri tanihi vatsari va vumundzuku bya hina na tikaputani ta rendzo ro ya eka vumundzuku byebyo.

Muchaviseki, Phuresident Ramaphosa, u le henhla eka riphabliki ra hina, naswona hinkwerhu hi tirha na wena loko u hi rhangela endleleni. Hi tiyimiserile ku langutana na ku hlula swiphiqo swa hina hinkwaswo. Hikwalaho swa fanela leswaku hi twa ku suka eka wena madyambu lawa, ngopfungopfu hikuva Vutinyungubyisi hi Vuntima(“Black Consciousness”) a ku ri xiphemu xa ndzhaka ya wena ya swa tipolitiki emalembeni ya wena ya nkarhi lowu a wu ri musingiriki hi swa tipolitiki.

Vaendzi vo hlawuleka, vavasati na vavanuna, ku va ndzi vurile sweswo, ndzi rhamba hinkwerhu lava hi nga kona na lava landzelelaka ndzetelo lowu hi tindlela hinkwato ta hina ta vuhlanganisi ku ndzi joyina eka ku amukela Muchaviseki , Phuresidente Ramaphosa, ku hi yisa eka rendzo ra nkombiso eka Nzetelo lowu wa vu 19 wo Tsundzuka Steve Biko. Nkhuvo wa mianakanyo a wu sunguli naswona vungheneleri a byi humeleli eka holo leyi.

Ndza mi khensa